

Силвана СИДОРОВСКА-ЧУПОВСКА

ЈНУ Институт за национална историја – Скопје

АСПЕКТИ ОД РАЗВОЈОТ НА ПОШТЕНСКО-ТЕЛЕГРАФСКАТА СЛУЖБА ВО ОСМАНЛИСКА МАКЕДОНИЈА

Abstract: *The mail transfer in Macedonia has had a tradition of more than two and half millennia. The tradition continued to the period when Macedonia was taken over by the Roman Empire and by the Byzantine Empire. Then regular mail lines were controlled by the state.*

Before a modern mail system appeared, the Ottoman Empire preferred mail transmission by Tatar horsemen. This post had played a major role in Ottoman society.

The 19th century had various forms of mailing the post: sahiji, the Tatar mail, surudziks, the commercial and the consular post.

Key words: *Macedonia, Ottoman Empire, Tatar mail, sahiji, surudziks, commercial, consular*

Најстарите институции за пренесување вести на територијата на Македонија имаат традиции уште од античкиот период. Редовен поштенски сообраќај постоел и во периодот кога Македонија била под власта на Римската Империја и Византија. Со османлиското навлегување и до воведувањето на современата поштенска служба сите инженерции биле во рацете на Високата Порта. На почетокот тоа биле гласници кои биле користени за пренесување на писмата на султаните и имале важна содржина. Останатите вести и писма (кои биле многу ретки, бидејќи и писменоста била многу слаба), мали и поголеми пратки биле пренесувани од страна на луѓе кои не биле државни службеници.

Кога се појавило печалбарството, се зголемила и потребата за врски помеѓу домашните и печалбарите не само за соопштување на вести, туку и за праќање пари и други средства за живот. Под такви услови се појавиле луѓе кај народот познати како „саиции“, „поштации“

или „кирајции“. Тоа занимање го презеле од турските „саии“ или „сахии“ што по потреба разнесувале службени писма од едно место во друго. Саициите во Македонија биле главно Македонци мухамеданци или православни, а имало и по некој Албанец или Влав, што зависело од кој крај на земјата се излезени печалбарите. За слободно обавување на службата саициите имале тескере, односно документ со кој можеле слободно да се движат по Османлиската Империја. На пат заминувале три до четири пати годишно, а почнувале со работа напролет. Пред секое тргнување, објавувале во својата околина каде ќе патуваат, и тоа најчесто во Грција, Турција, Бугарија, Романија, Србија. Во одредениот ден саицијата со торба на рамо, со право („тескере“) и стап во раката излегувал на сред село и примал пораки или пратки за носење. Писмените саициии со себе носеле прибор за пишување за да ги запишуваат пораките/аманетите. Секој предавач го испраќал саицијата со „добар пат“ и „здрово-живо“ до крај на селото. Саицијата во зависност од должината на патот, поминувал десет до дваесет коначи до определеното место. Најдолгиот пат бил до Добруца во Романија, каде се пристигнувало преку Кустендил, Софија и Русчук.¹ На одреденото место саициите се наоѓале со печалбарите каде им ги предавале вестите или пратките од домашните. За едно писмо наплатувал од два до шест гроша, а за усмените вести се задоволувал со пијачка и друго честење. На враќање кога носел многу пари, многу се чувал да не го пресретне некаков арамија во местата каде што имало арамиски пљачкаши. За да се обезбеди, земал турски или албански чувари (сејмени), или пак со мито (рушвет) и честење успевале да заминат преку опасните места. Печалбарите имале во нив голема доверба и најчесто им давале пари „во четири очи“ на вера, без страв од нечесна работа. Саициите станале сакани лица и кај домашните и кај печалбарите и секаде биле дочекувани со радост, но и со тежина на срцето кога носеле тажни вести.² За македонските саициии е забележано дека немале свонци и прапорци како турските и не се разликувале од обичните луѓе. Биле вешти во зборувањето, а некои од нив биле користени и како тајни гласници во Србија и во Бугарија.³ Со јакнењето на трговијата започнале да се јавуваат луѓе кои носеле и поголеми пратки на коњи или коли, познати како „кира-

¹ Архивско одделение при Македонската академија на науките и уметностите (понатаму: МАНУ), Фонд: Бранислав Русик, АЕ 21; Бранислав Русик, Саиције у Македонији, *Годишен зборник на Филозофскиот факултет при Универзитетот Св. Кирил и Методиј, Историско – филолошки отсек*, кн. III (1950), 3.

² Русик, „Саиције у Македонији“, 3.

³ Милка Здравева, *Македонскиот XVIII и XIX век (статии и прилози)* (Скопје: Институт за национална историја, 2014), 121.

пии“. Бидејќи патиштата биле многу лоши, патувале долго време. Собрани во поголем број, тие често ноќевале на отворено, а не само во ановите кои биле на пат.

Освен т.н „народни поштари“ на територијата во Македонија имало и државни поштенски службеници, што пренесувале главо службени писма и мали пратки од еден град до друг, често и многу одалечени, како на пример од Битола, Скопје до Цариград. Тие дуѓе биле именувани со турскиот термин „татари“ или „улаци“.⁴ Татарите во најголем број биле Турци и имале големи права. Имало и од другите народи, а меѓу нив и Македонци. Тие ја вршеле својата служба само на коњи и тоа добро оседлани, здрави и одморени, и ги пренесувале вестите на органите на власта. Зависно од потребата татарите оделе по еден или двајца, а пред нив на неколку метра јавале „суруџии“ со еден или два резервни коња, кои се заменувае ако нешто му се случило на коњот на татарот.⁵ Суруџиите на секого што ќе го сретнеле на патот, по потреба можеле да му го земат коњот и да го јават неколку милји.

Суруџиите и татарите оделе на пат со голема брзина. Пред влегување во населено место, многу викале и мавтале со своите камшици и „тешко на оној кој ќе им се нашол на патот“. Затоа од нивното викање секој навреме бегал и се криел. Оттаму, од минатото останала поговорката: „Што туку викаш како некој суруџија“.⁶ На одредени места постоеле т.н. „мензулани“⁷, каде што се чувале одморените коњи на кои се качувале „поштарите“ и нивните придружници. Мензулани имало во Охрид, Битола, Лерин, Острово, Кичево, Прилеп, Тетово, Скопје, Кума-

⁴ N.V. Gulan, Glasničke veze i pošte na području Makedonije u prošlosti, PTT Arhiv, 7, (1961), 12.

⁵ Архивско одделение при МАНУ. Фонд: Бранислав Русиќ, АЕ 21.

⁶ Архивско одделение при Македонска академија на науките и уметностите, Фонд: Бранислав Русиќ, АЕ 21.

⁷ Menzil (арапски збор) - означува место за стоење и hane (персиски збор)- куќа или зграда Мензилската служба била многу важна институција во Османлиската Империја. За мензилџии секогаш биле поставувани способни и доверливи лица, главно Турци. Мензилџиите биле задолжени да евидентираат кои лица ноќевале во мензуланата, што им било дадено за храна и друго. Секогаш морале да имаат суруџии кои ќе ги придружуваат татарите или улаците до наредната мензулана. Кога за вршење на службата им недостасувале одморени коњи, мензилџиите земале од рајата. Доколку менилџиите не успевале во нормалното функционирање на мензилската служба биле сменувани или самите се повлекувале од службата Повеќе види: Милка Здравева, *Македонскиот XVIII и XIX век (статии и прилози)*, (Скопје: Институт за национална историја, 2014),117.

ново, Нагоричане, Крива Паланка, Кратово, Велес, Тиквеш, Штип, Радовиш, Струмица, Петрич, Мелник, Неврокоп, Разлог, Демир Хисар, Серес, Правиште, Сари Шабан, Орфано, Солун, Енице Вардар, Воден, Бер, Драма, Зихна, Аврет Хисар, Дојран, Џума Пазари, Егри Буцак, Сари Гол, Серфице, Биглиште, Костур, Населич, Чаршанба и Хрупишта.

Со развојот на железницата се намалила и дејноста на кирациите, саициите и татарите. Саициите тогаш се превезувале побрзо и наместо пари, носеле со себе „полиса“, која ја предавале кај некои трговци како на пример кај Кондевци во Солун, а потоа кај нивните доверители во Скопје или Битола, каде сопствениците ги примале парите. Кирациите успеале да се одржат по споредните патишта каде немало пруги, додека татарите и саициите сосема замреле.⁸

Осовременувањето на поштата на територијата на Македонија се одвивало многу тешко. Главна пречка биле неразвиените патишта и несигурноста која постоела при транспортот на поштата. Со формирањето на *Министерството за пошти* во Османлиската Империја во 1840 година, започнале да се менуваат и приликите на планот на отворање и осовременување на поштенската служба. Набргу потоа, во 1843 година, била отворена и првата пошта во Битола. Шест години подоцна пошта била отворена во Скопје, а во Штип во 1864 година. До седумдесетите години на 19 век се осовремениле повеќе пошти и се започнало со поправка и проширување на патишта и повеќе патни правци, како и воведување на првите телеграфски линии. Во 1865 година во Битола била инсталирана телеграфска станица поврзана со „сите линии во Империјата“.⁹ На 17 август 1869 година завршила изградбата на една телеграфска станица во Прилеп со додавање на една нова телеграфска линија меѓу Битола и Прилеп. Финанските средства биле обезбедени со прилози од страна на народот.¹⁰ Истиот месец (24 август), затоа што низ градот Охрид поминувала телеграфската линија Битола-Елбасан, била поставена и телеграфска станица.¹¹ На 7 декември 1876 година во соработка меѓу државата и народот, биле воспоставени телеграфските линии од Скопје до Кустендил, преку Куманово и Паланка, и од Куманово до Врање. Биле изградени телеграфски станици во Куманово и во Паланка.¹²

⁸ Архивско одделение при МАНУ, Фонд: Бранислав Русиќ, АЕ 21.

⁹ Бранислав Светозаревик-Покорни, *Поштенска историја на територијата од Република Македонија 1843-2010 (поштенски жигови)* (Скопје: 2018), 11.

¹⁰ *Македонија во времето на османлиското владеење*. Наслов на оригиналот: Osmanlı Yönetiminde MAKEDONYA, редактор д-р Драги Ѓоргиев, (Истанбул: 2005), 64.

¹¹ *Македонија во времето на османлиското владеење*, 73.

¹² *Македонија во времето на османлиското владеење*, 85.

Модерната пошта започнала да се спроведува преку поштенските системи од Западна Европа. Првиот модерен поштенски систем бил организиран од француската пошта во времето на Наполеон кога бил организиран поштенски транспорт преку Македонија, поточно, преку Скопје за Цариград.¹³ До 70-те години од 19 век на територијата на Македонија биле организирани и функционирале само австриската и турската пошта, а 80-тите години во Солун свои пошти отвориле и Франција, Англија и Италија.¹⁴ Поштенското сандаче било воведено во 1871 година.

Од средината на 80-те години османлиските власти започнале поорганизирано да настапуваат во осовременувањето на поштенско-телеграфската служба во Македонија. За ваквиот напредок говорат и податоците од рускиот вицеkonzул Н. А. Скрјабин¹⁵ кој споменува и за постоењето на четирите поштенски патишта и телеграфски линии¹⁶ кои ја поврзувале Битола со странство. Преку Битола поминувала и телеграфската линија што ја поврзувала Англија со Индија.¹⁷

Кон крајот на 19 век во Османлиската Империја имало 19 главни пошти. Под надлежност на главната пошта во Цариград биле сите

¹³ Светозаревик-Покорни, *Поштенска историја*, 11.

¹⁴ Светозаревик-Покорни, *Поштенска историја*, 11.

¹⁵ Николај Александрович Скрјабин (1849-1914). Познат руски дипломат. Во дипломатската служба бил назначен во Османлиската Империја во 1878 година. Работел како секретар и драгоман во Солун, помеѓу 1878 и 1881 година. Во периодот 1883-1889 година бил поставен за вицеkonzул во рускиот konzulat во Битола. Пауза од дипломатската служба направил во 1909 година, кога поради болест се повлекол од дипломатската кариера. Во 1911 година бил повторно испратен за konzул во Лозана, Швајцарија каде останал до смртта во 1914 година.

¹⁶ Четирите поштенски патишта биле следните: 1. Битола-Солун и поминувал преку Прилеп и Градско. По истиот пат се испраќала и кореспонденцијата и за Цариград и Европа. 2. Битола-Косовски вилает, од каде се испраќала поштата за Србија, Бугарија и Босна. 3. Битола-Скадар и 4. Битола-Јанина. За комуникација со странство од Битола се поврзувале следните телеграфски линии: 1. Од Битола преку Воден, Ениџе-Вардар и Солун за Цариград. 2. Од Битола преку Охрид, Елбасан, Тирана, Скадар и Дулчин за Австрија. 3. Од Битола преку Аволон, за Франција, Италија и Англија. 4. Од Битола преку Прилеп, Велес, Скопје, Косово за Србија и Босна. (Повеќе види: Николај Александрович Скрјабин, *Политички и економски податоци за Битолскиот вилает*. Наслов на оригиналот: ПОЛИТИЧЕСКІЯ И ЕКОНОМИЧЕСКІЯ СВЪДЪНІЯ О БИТОЛЪСКОМЪ ВИЛЯЕТЪ СОБРАННЪЯ РОССІЙСКО-ИМПЕРАТОСКИМЪ ВИЦЕКОСУЛОМЪ Н. СКРЯБИНЫМЪ, БИТОЛИЯ, 12 феврала 1885 года., Превод и јазична редакција: Душка Михајлова (Скопје: 2017), 125-126).

¹⁷ Скрјабин, *Политички и економски податоци за Битолскиот вилает*, 126.

пошти во Македонија. Во 1903 година *Управата на главните пошти* во Цариград превзела мерки за непосредно управување со поштите, кога била издадена наредба тогашната дирекција на поштите и телеграфите која се наоѓала во Приштина да биде пренесена во Скопје. Ваквиот начин на управување се задржал до крајот на османлиското владеење.

Литература:

Извори:

МАНУ, Архивско одделение при Македонската академија на науките и уметностите Фонд: Бранислав Русик, АЕ 21.

Монографии и статии:

Александрович Скрјабин, Николај, *Политички и економски податоци за Битолскиот вилает*. Наслов на оригиналот: ПОЛИТИЧЕСКІЯ И ЕКОНОМИЧЕСКІЯ СВЪДЪНІЯ О БИТОЛЬСКОМЪ ВИЛЯЕТЪ СОБРАННЪЯ РОССІЙСКО-ИМПЕРАТОСКИМЪ ВИЦЕКОСУЛОМЪ Н. СКРЯБИНЫМ, БИТОЛИЯ, 12 феврала 1885 года., Превод и јазична редакција: Душка Михајлова (Скопје: 2017).

Gulan, N.V., *Glasničke veze i pošte na području Makedonije u prošlosti*, PTT Arhiv, 7 (Beograd: 1961).

Здравева, Милка, *Македонскиот XVIII и XIX век (статии и прилози)*, Институт за национална историја (Скопје: 2014).

Македонија во времето на османлиското владеење. Наслов на оригиналот: Osmanlı Yönetiminde MAKEDONYA, редактор д-р Драги Ѓоргиев (Истанбул: 2005).

Русик, Бранислав, Саиције у Македонији, *Годишен зборник на Филозофскиот факултет при Универзитетот Св. Кирил и Методиј, Историско – филолошки отсек*, кн. III (1950).

Светозаревик-Покорни, Бранислав, *Поштенска историја на територијата од Република Македонија 1843-2010 (поштенски жигови)* (Скопје: 2018).